

KARL SIGURÐSSON

## STAÐA Á VINNUMARKAÐI Í NÓVEMBER 2009

Við hrun bankakerfisins haustið 2008 og hinn snarpa samdrátt, sem varð í efnahagslífinu í kjölfarið, gjörbreyttist allt vinnuumhverfi og viðfangsefni þeirra sem starfa að sí- og endurmenntunarmálum. Á skömmum tíma fjölgaði mjög þeim sem stóðu uppi atvinnulausir eða horfðu fram á að fram undan væri samdráttur og verkefnaskortur um lengri tíma á því sviði sem þekking og reynsla þeirra lá á. Við slíkar aðstæður er mikilvægt að fólki, einkum því sem hefur litla formlega menntun, standi til boða að bæta við sig þekkingu á nýjum sviðum og auðvelda sér þannig að finna nýjan starfsvettvang.

Mikilvægt er fyrir þá sem koma að endurmenntunarmálum að hafa góða yfirsýn yfir þann hóp sem þarf á þjónustunni að halda svo að kraftar fólks og fjármunir verði nýttir á sem skynsamlegastan hátt. Einnig er mikilvægt að átta sig á hvernig samsetning hópsins breytist og að fyrir liggja einhverjar spár um hvernig mál þróist næstu mánuði og misseri.

Fræðslumiðstöð atvinnulífsins og símenntunarmiðstöðvar beina starfsemi sinni einkum að þeim hópi fólks sem hefur lokið lítilli formlegri menntun og er ekki lengur á framhalds-skólaaldri. Reynt hefur verið að ná til fólks sem fellur í þennan hóp og veita því aukna þjálfun og menntun en segja má að nú í kjölfar hrunsins sé það verkefni orðið mun brýnna og umfangsmeira með stórauðnum fjölda atvinnulausra. Þó svo að „markhópurinn“ sé ekki eingöngu atvinnulausir er ljóst að þeim er brýnast að sinna, einkum þeim sem verið hafa án atvinnu um lengri tíma.

Hér verður því gerð grein fyrir þróun atvinnuleysis síðustu mánuði og hvernig það snertir mismunandi hópa. Einkum er þó litið til þeirra sem ekki hafa lokið formlegri menntun umfram grunnskólanám og eru komnir yfir tvítugt, þ.e. sá hópur sem Fræðslumiðstöð atvinnulífsins og símenntunarmiðstöðvarnar beina einkum sjónum sínum að.

## ÞRÓUN ATVINNULEYSIS FRÁ HAUSTI 2008

Þegar kreppa tók að í alþjóðahagkerfinu á árinu 2008 fór að hægja á í íslensku efnahagslífi sem ekki fór þó að hafa veruleg áhrif á vinnumarkaði fyrr en við bankahrunið í byrjun október. Í kjölfarið jókst atvinnuleysi hratt úr 1,2% í september í um 5% um áramót og fór hæst í 9,1% í apríl 2009. Atvinnuleysi hefur svo farið minnkandi yfir sumarmánuðina í takt við hefðbundna árstíðasveiflu og fór niður í 7,7% í ágúst og 7,2% í september.

Þegar atvinnuleysið fór hæst í apríl var meðalfjöldi atvinnulausra tæplega 15.000 reiknað út frá fjölda atvinnuleysisdaga. Fjöldi atvinnulausra einstaklinga í lok mánaðar fór hæst í tæp 17.000 í marslok og hélst á milli 16.000 og 17.000 til loka maímánaðar.

Þegar líða tók á árið 2008 fór að þrengja að ákveðnum atvinnugreinum eins og flugrekstri, flutningastarfsemi og fasteignasölu. Við bankahrunið varð hins vegar alger stöðvun



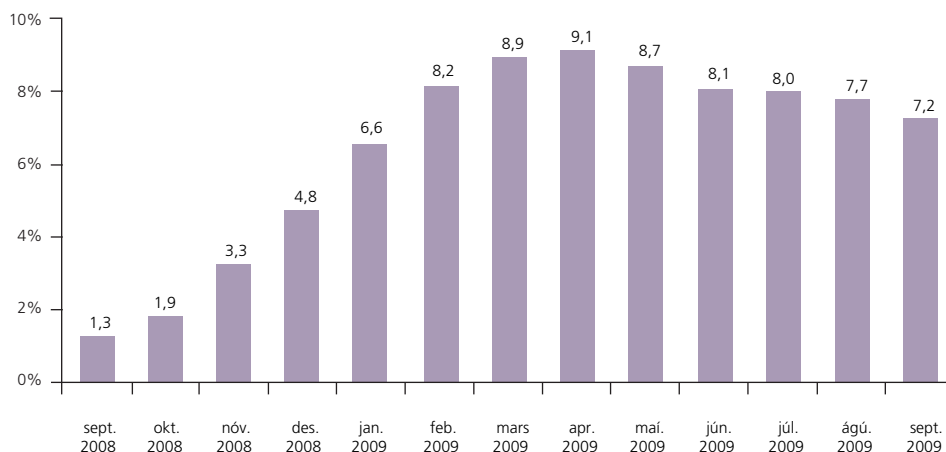
Karl Sigurðsson

í byggingariðnaði og var mikið um fjöldauppsagnir í greininni sem og í ýmsum iðn- og þjónustugreinum sem tengjast byggingariðnaði, eins og hjá verkfræði- og arkitektastofum, í plast- og steinefnaíðnaði og fleiri greinum. Í kjölfarið fór að þrengja verulega að hjá fyrirtækjum í flestum öðrum greinum, s.s. hjá auglýsingastofum, ferðaskrifstofum o.s.frv.

Atvinnuleysi jókst því mjög skart í byggingariðnaði og fór hæst í hátt í 30% í greininni í apríl en fór niður fyrir 20% í sumar. Atvinnuleysi fór yfir 10% í flestum atvinnugreinum öðrum en opinbera geiranum síðla vetrar nema landbúnaði, fiskveiðum og fjármálastarfsemi. Hæst fór atvinnuleysi í samgöngum og flutningum þegar horft er til annarra greina en byggingariðnaðar. Í flestum atvinnugreinum hefur atvinnuleysi minnkað í sumar, þó ekki í upplýsinga- og fjarskiptaþjónustu, fjármálastarfsemi og ýmiss konar sérfræðilegri starfsemi. Í opinbera geiranum hefur atvinnuleysi verið lítið enn sem komið er en hefur verið að aukast lítið eitt síðustu mánuði og er nú um 2–3%.

Á fyrstu mánuðum eftir hrun jókst atvinnuleysið mest

Mynd 1. Atvinnuleysi eftir mánuðum



meðal þeirra yngstu enda rökrétt að ungt fólk missi vinnuna fyrst þegar fyrirtæki verða fyrir samdrætti; ungt fólk hefur minnsta starfsreynslu, styttri uppsagnarfrest o.s.frv. Þegar kom fram á árið 2009 fór þetta að jafnast meira, uppsagnir fóru að ná í meira mæli til fólks á öllum aldri þó að atvinnuleysi sé enn mest meðal þeirra yngstu.

Atvinnuleysi er mest meðal þeirra sem litla hafa menntun og er nærri helmingur allra atvinnulausra aðeins með grunnskólamenntun eða mjög stutta skólagöngu að baki. Fyrir hrun bankanna var stærri hluti þeirra sem þá voru á atvinnuleysisrá með litla menntun að baki en eftir bankahrun jókst atvinnuleysi hraðar hlutfallslega meðal iðnaðarmanna

og ákveðinna stétta háskólamenntaðra. Á mynd 2 má sjá hvernig atvinnuleysi skiptist eftir menntunarsligi í ágúst sl.

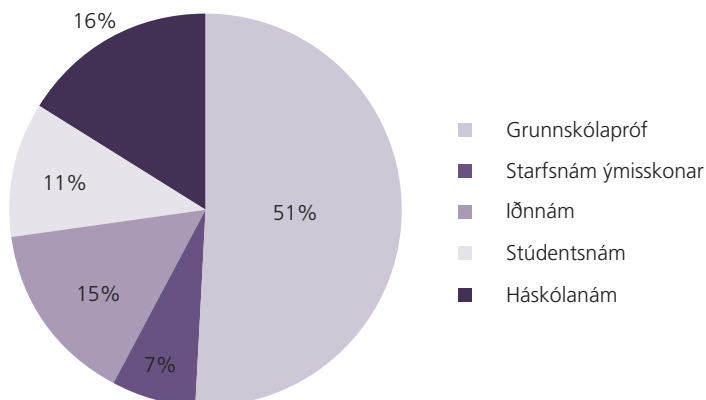
Ef við tökum þann hóp, sem er eldri en 20 ára og án menntunar og sleppum jafnframt úr þeim sem eru aðeins að hluta atvinnulausir, má sjá að alls voru 5.380 manns í þeim hópi í lok september. Þar af voru 2.964 sem teljast langtímaatvinnulausir, þ.e hafa verið atvinnulausir lengur en sex mánuði, en þá voru alls 13.748 alls á atvinnuleysisrá.

#### NÁNARI GREINING Á ÞEIM SEM ERU 20 ÁRA OG ELDRÍ, MEÐ LITLA MENNTUN OG AÐ FULLU ATVINNULAUSIR

Fjöldi þeirra á skrá, sem falla undir ofangreinda skilgreiningu, hefur breyst með svipuðum hætti og heildarhópurinn. Hröð fjölgun var fram í mars en síðan hefur fækkað nokkuð yfir sumarmánuðina. Mestur varð fjöldinn í lok mars þegar 6.236 manns úr þessum hópi voru atvinnulausir en þeim hefur fækkað um nálægt 1.000 manns í sumar og voru sem fyrr segir 5.380 í lok september. Hafði þá fjölgað lítið eitt í hópnum frá lokum ágúst þrátt fyrir að fækkað hafi í heildarhópi atvinnulausra á sama tíma.

Ef við lítum nánar á hvernig hópurinn er saman settur má sjá að um 64% hópsins eru karlar og hlutfall karla því nokkru hærra en í heildarhópi atvinnulausra þar sem karlar telja nú

Mynd 2. Skipting atvinnuleysis eftir menntun í september 2009



um 58%. Aldursdreifingin er þannig að mun hærra hlutfall er innan við þrítugt heldur en í heildarhópnum, eða um 44% en sambærilegt hlutfall allra 20 ára og eldri á skrá er um 35%.

Eðli máls samkvæmt vann stærri hluti þessa hóps í störfum fyrir ófaglærða, sem verkafólk, afgreiðslufólk, við ýmiss konar þjónustu- og umönnunarstörf og við stjórn véla og bifreiða, heldur en heildarhópur atvinnulausra. Talsvert er þó um að fólk úr þessum hópi hafi starfað við stjórnunarstörf, skrifstofustörf og sérhæfð störf af ýmsu tagi, einkum í iðnaði.

Rúmur fimmtungur hafði starfað síðast í byggingariðnaði og svipað hlutfall í verslun. Við fólks- og vöruflutninga og í veitinga- og gistiþjónustu höfðu um 14% hópsins verið starfandi sem er heldur hærra hlutfall en meðal heildarhóps atvinnulausra. Meginmunurinn á þessum hópi og heildarhópnum liggur í að færri voru starfandi við annars konar þjónustu en í heildarhópnum eða aðeins um 14% á móti um 23%. Það skýrist af fjölda atvinnulausra úr sérfræðiþjónustu ýmiss konar.

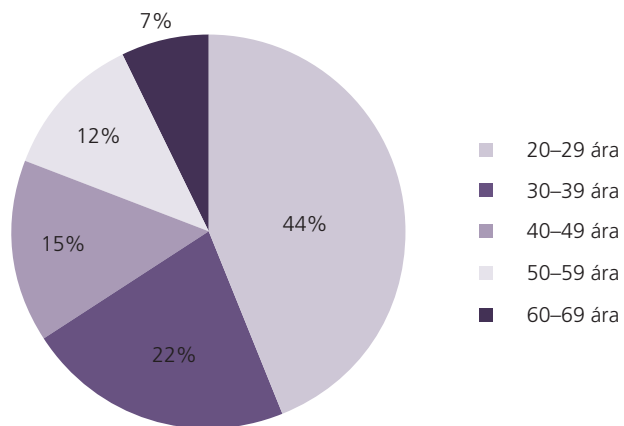
Um 14% hópsins eru erlendir ríkisborgarar og er það svipað hlutfall og meðal atvinnulausra í heild. Meira en helmingur erlendu ríkisborgaranna eru Pólverjar líkt og í heildarhópnum.

## Í TARLEGGRI GREININGU HÓPSINS

Sjá má að stærstur hluti þeirra kvenna, sem eru komnar yfir tvítugt með litla menntun, hafa verið í ýmiss konar þjónustu- og afgreiðslustörfum og því næst ýmsum ósérhæfðum störfum og skrifstofustörfum. Karlarnir hafa flestir verið í ýmsum ósérhæfðum störfum, sérhæfðum störfum í iðnaði og við stjórnun véla og tækja og svo í þjónustu- og afgreiðslustörfum.

Ef kafað er dýpra í þessa flokka má sjá að í flokknum þjónustu- og afgreiðslufólk hafa flestir starfað við afgreiðslustörf, bæði karlar og konur, og er aldursdreifing töluverð þótt mest sé um ungt fólk. Að auki er fjöldi kvenna sem starfaði við matreiðslu- og þjónustustörf í veitingahúsum og hótélum og þá að stærstum hluta ungar konur. Einnig dagmæður og konur úr umönnunarstörfum af ýmsu tagi og er þá aldurs-

Mynd 3. Aldursdreifing hópsins, 20 ára og eldri með stutta skólagöngu. September 2009



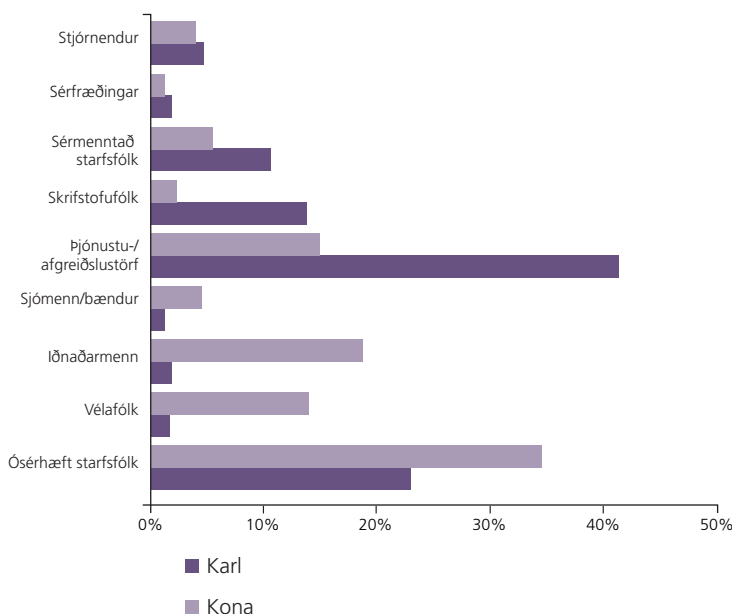
dreifing meiri. Nokkur fjöldi karla, sem kemur úr þessum starfaflokki, vann við gæslustörf og sölumennsku.

Ósérhæft starfsfólk kemur úr ýmsum störfum en langstærstur hluti karlanna eru verkamenn úr byggingariðnaði og því næst úr ýmiss konar iðnaðarframleiðslu og að nokkru leyti úr fiskvinnslu, lagerstörfum, hafnarvinnu o.þ.h. Þeir sem starfað hafa í byggingariðnaði eru á öllum aldri en iðnverka-fólkið er almennt yngra. Konurnar koma meira úr ræstingum og störfum í eldhúsi og úr fiskvinnslu, auk verksmiðjustarfa og eru á öllum aldri þó flestar séu úr yngsta aldurshópnum.

Konur koma í meira mæli úr hópi sérmenntaðra starfsmanna en karlar. Í þessum flokki eru konur fjölmennar í hópi stuðningsfulltrúa og leiðbeinenda af ýmsu tagi og eru það fyrst og fremst ungar konur. Einnig fulltrúar og bókarar sem eru þá í meira mæli úr eldri aldurshópnum. Konur eru einnig fleiri úr hópi skrifstofufólks og eru þær á öllum aldri.

Þegar litið er á flokk iðnaðarmanna er fyrst og fremst um að ræða sérhæfða starfsmenn úr flestum greinum byggingariðnaðar en einnig úr verksmiðjustörfum ýmiss konar s.s. málm- og plastiðnaði og úr fiskvinnslu. Í hópi vélafólks eru bílstjórar vöruflutningabifreiða fjölmennastir, flestir á aldrinum 20–50 ára, og þá bílstjórar leigu- og sendibifreiða sem flestir eru yngri.

Mynd 4. Skipting atvinnulausra karla og kvenna á starfsgreinar, úr hópi lítið menntaðra eldri en 20 ára. September 2009



## ÁSTÆÐUR ATVINNULEYSIS

Þegar lítið er á ástæður þess að menn eru atvinnulausir nefna langflestir að þeim hafi verið sagt upp vegna samdráttar eða misstu vinnu vegna gjaldþrots atvinnurekanda eða um helmingur hópsins. Þetta á mun frekar við um karla eða 55% þeirra á móti 41% kvenna. Um 9% höfðu verið með sjálfstæðan rekstur og ýmist hættu rekstri eða fóru á atvinnuleysisbætur vegna verulegs samdráttar í rekstri og er einnig hlutfallslega meira um karla í þeim hópi en konur.

Um 10% voru í tímabundinni vinnu og fengu ekki framhaldsráðningu, um 10% að auki misstu vinnu af ýmsum ástæðum og um 8% sögðu upp af ýmsum ástæðum. Mjög margvíslegar ástæður eru fyrir atvinnuleysi þeirra 13% sem eftir eru. Konur eru hlutfallslega fjölmennari í þessum síðasttöldu hópum.

## LANGTÍMAATVINNULEYSI

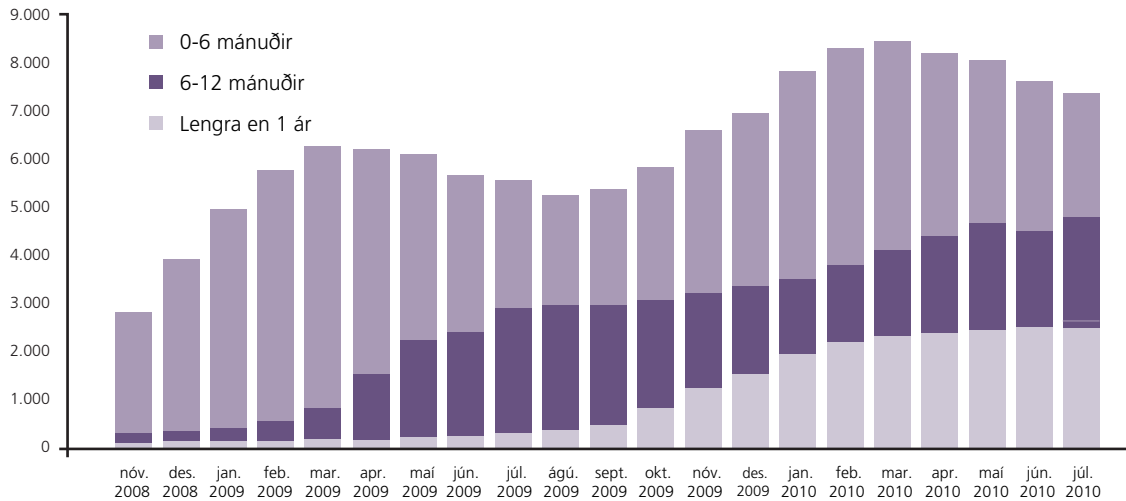
Langtímaatvinnuleysi hefur farið vaxandi eftir því sem lengra hefur liðið frá bankahruninu. Alls voru 7.397 á atvinnuleysisrá í lok september sem verið höfðu atvinnulausir í 6 mán-

uði eða lengur og er fjallað um hér sem langtímaatvinnulausa. Allnokkur fjöldi þeirra er þó í hlutastörfum eða óskar ekki eftir fullu starfi og þegar sá hópur hefur verið dreginn frá eru um 5.891 sem líta má á sem langtímaatvinnulausa að fullu. Þar af er tæpur helmingur, 2.964, sem fellur undir þann hóp sem hér hefur einkum verið til skoðunar, þ.e. eldri en tvítuga með litla menntun.

Ljóst er að langtímaatvinnuleysi mun vaxa smátt og smátt næstu mánuði og misseri eftir því sem kreppan dregst á langinn. Ef lítið er á þennan hóp, sem hér hefur verið til umfjöllunar, má sjá að gert er ráð fyrir að langtímaatvinnulausum (sjá mynd 5, atvinnulausir lengur en 6 mánuði) fjölgi nokkuð jafnt og þétt í vetur og fram á sumar og fari úr tæpum 3.000 í um 5.000 manns í júlí á næsta ári. Enn eru þeir fremur fáir sem verið hafa atvinnulausir í meira en ár úr þessum hópi eða innan við 500 í lok september sl. Þeim mun hins vegar fjölga hratt næstu mánuði í samræmi við þá fjölgun sem varð á atvinnuleysisrá í sömu mánuðum fyrir ári.

Á heildina lítið er ekki mikill munur á langtímaatvinnulausum úr þessum hópi og þeim sem verið hafa skemur á skrá hvað varðar bakgrunnspætti. Þeir langtímaatvinnulausu

Mynd 5. Fjöldi atvinnulausra úr hópi 20 ára eða eldri með litla menntun, skipt eftir lengd á skrá



eru heldur eldri en þeir sem verið hafa skemur á skrá, karlar eru hlutfallslega fleiri en konur og hlutfallslega fleiri koma úr byggingariðnaði, flutningastarfsemi og fleiri greinum en færri úr opinberri þjónustu sem skýrist af því hve langt er síðan atvinnuleysi fór að vaxa að marki í þessum greinum. Munurinn er þó ekki mikill.

#### HORFUR NÆSTU MÁNUÐI

Á næstu mánuðum mun atvinnuleysi vaxa í takt við það sem jafnan gerist á haustin og á veturna. Undanfarin ár hefur atvinnuleysid ævinlega vaxið frá septembermánuði og til ársloka, mjög mismunandi þó milli ára. Í lok ársins 2008 varð nærri fjórföldun á atvinnuleysi milli september og desember en slík aukning á sér engin fordæmi. Í fimm ár þar á undan var aukningin innan við 20% en fram að því hafði atvinnuleysi yfirleitt aukist um 25–75% milli september og desember. Ef miðað er við þann hraða sem er á aukningu atvinnuleysis um þessar mundir má búast við að atvinnuleysi aukist um 30–40% frá september til ársloka og vaxi áfram en hægar þó fram í mars 2010. Það þýðir að atvinnuleysi verður yfir 10% yfir vetrarmánuðina.

Líkt og rakið var hér að framan er langtímaatvinnuleysi að aukast hratt samfara þessari þróun og einkum mun þeim sem verið hafa atvinnulausir í ár eða lengur fjölga hratt á

næstu mánuðum. Mikilvægt er að atvinnuleitendum standi til boða endurmenntunarræði við hæfi við slíkar aðstæður auk viðeigandi ráðgjafar og annarrar einstaklingsbundinnar þjónustu. Fram undan er verulegur niðurskurður í útgjöldum ríkis og sveitarfélaga og því ljóst að erfitt verkefni býður þeirra sem vinna að úrræða- og ráðgjafarmálum í samfélaginu. Því er mikilvægt að Vinnumálastofnun, fræðslu-aðilar, samtök á vinnumarkaði, félagasamtök og aðrir þeir sem að þessum málum koma, leiti allra leiða til að auka enn frekar samstarf sitt með það að markmiði að efla þjónustuna eins og hægt er þrátt fyrir þá erfiðu stöðu sem við blasir á komandi mánuðum.

#### UM HÖFUNDINN

Karl Sigurðsson er með BA-próf í stjórnmálafræði og hefur auk þess lokið námi í opinberri stjórnsýslu og stjórnun hjá Endurmenntunastofnun HÍ. Karl hefur starfað á Vinnumálastofnun frá árinu 2000, fyrst við tölfræði- og rannsóknarvinnu og síðar sem sviðsstjóri á vinnuálasviði. Helstu verkefni þar eru skipulag vinnumarkaðsúrræða og ráðgjafar, skipulag vinnumiðlunar og samevrópskrar vinnumiðlunar EURES, auk tölfræði- og rannsóknarvinnu. Áður vann hann rannsóknarstörf hjá Félagsvísindastofnun HÍ í tólf ár.

## ABSTRACT

With the bank crisis in the autumn 2008 and the deep recession that followed, the whole working environment and the tasks of everyone in continuing education and training changed drastically. The number of the unemployed rose swiftly, and they faced recession and lack of work over a considerable period of time in their field of knowledge and experience. Under such conditions it is of vital importance, especially for those who have little formal education, to have an opportunity to add to their education in new fields and thus more readily find a new occupation.

It is decisive for those who work in continuing education and training to have a comprehensive understanding of those who seek their services so that staff and money can be as efficiently employed as possible. Additionally, it is important understand how the combination of the group changes with

time and that some prognosis be available for how the situation will develop for the months to come. The target group of the lifelong learning centres and the Education and Training Service Centre (FA) are mainly those who have limited formal education or training and are past secondary school age. An effort has been made to reach people in this category and provide additional education and training for them, and now with the recession this task has become more pressing and extensive as the number of unemployed has risen. Even though the "target group" is not only those out of work, it is evident that this is the group with the most pressing needs, especially the long-time unemployed.

The following is a sketch of the unemployment during the last few months and how it affects different groups. The focus is on those past twenty years of age with limited education after compulsory education; that is the target group of the FA and the lifelong learning centres.